

Anna Pawlak
Beata Skwarek
Justyna Stadniczeńko

W TROSCE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA – aspekty społeczno-prawne

WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA

W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne

**pod redakcją:
Anny Pawlak
Beaty Skwarek
Justyny Stadniczeńko**

**WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA**

Warszawa 2025

Publikacja sfinansowana w ramach projektu wydanie monografii
„W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne”

Partnerzy finansowi:
Fundacja Totalizator Sportowy
Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzentka:
dr hab. Joanna Banach-Gutierrez, prof. UWM

Copyright © 2025 by Uniwersytet VIZJA
Copyright © 2025 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Korekta:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek

Projekt okładki:
Zbigniew Gol

Skład i łamanie:
Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie
„Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-82-1

Wydanie pierwsze

Wszystkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez uprzedniego wyrażenia zgody przez wydawcę.

Wydawnictwo Uniwersytetu VIZJA
Wydawnictwo AEH
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Przedmowa	7
-----------------	---

CZĘŚĆ I

JERZY ONISZCZUK	
Platoński prymat wiedzy i jej pitagorejskie podstawy	13
STANISŁAW LESZEK STADNICZEŃKO, JUSTYNA STADNICZEŃKO	
Samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe w służbie rodziny i dziecka	41
PIOTR ZAMELSKI	
Pedagogika prawa instrumentem kształtowania postaw wobec prawa i etyki	63
AGNIESZKA ROMANKO	
Obowiązek wychowania w ujęciu bł. Stefana Wyszyńskiego	71
DAWID STADNICZEŃKO	
Dzieci migrujące i uchodźcze a stosowanie detencji i alternatywnych środków	77

CZĘŚĆ II

KS. MIROSLAW SITARZ	
Prawa dziecka w prawie kanonicznym	93
JACEK SOBCZAK, KSENIA KAKAREKO	
Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach o uprowadzenie dziecka za granicę	101
ELŻBIETA LORENC	
Działalność sądów rodzinnych wobec zagrożenia dobra dziecka	123
LIUDMYLA VALIUKH	
Особливості реалізації державної політики України щодо захисту прав дітей	137
NATALIA POBIRCHENKO, ELŻBIETA STĘPIEŃ	
Kwestia ochrony praw i interesów dzieci podczas wojny w Ukrainie	147

НАДІЯ СКОТНА, ГАЛИНА ЛЯЛЮК	
Соціально-психологічні та правові аспекти захисту дітей від насильства в кіберпросторі	157
PAWEŁ KACZOR	
Wybrane zagadnienia praw dziecka w postępowaniu karnym. Sytuacja dziecka osoby pozbawionej wolności	171
MAGDALENA ZAGRODNIK-SOWIŃSKA	
Małoletnia ofiara przemocy seksualnej. Psychologiczna, społeczna i prawna ochrona dziecka w trakcie oraz po ujawnieniu przemocy seksualnej	189
RAFAŁ SITARZ	
Ochrona praw dziecka w pracy kuratora rodzinnego	199
PAWEŁ JAROS	
Przemoc rówieśnicza – uświadamianie jako metoda zapobiegania. Aspekty praktyczne	215

CZĘŚĆ III

OKSANA HUDOVSEK, SOFIYA HUDOVSEK	
Повномасштабне вторгнення РФ в Україну – дитячий і батьківський досвід	227
HALYNA NEVYNNA	
Соціальний захист дітей учасників бойових дій в умовах війни: український досвід	235
OLENA PAVLUSENKO	
Соціальна реінтеграція та реабілітація українських дітей з особливими потребами, в умовах військової агресії Росії проти України	243
OKSANA ZELENА, OLENA KOVLENKO	
Соціальні очікування студентської молоді в умовах війни: емпіричний аналіз	257
BEATA SKWAREK, DOROTA DOMIŃSKA-WERBEL	
Problem samotności i style radzenia sobie ze stresem w kontekście doświadczanych sytuacji życiowych wśród wojennych uchodźców na przykładzie badań w Legnicy	269
IRYNA MIRCHUK, NATALIA ZELENА	
Вплив російсько-української війни на освітній процес в оцінці студентів	297
OKSANA PETRENKO, LYUDMYLA BALIKA	
Специфіка виховної роботи на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету в умовах війни	311

CZĘŚĆ IV

KATERYNA POPOVA

Нормативно-правова база полікультурного компоненту шкільної історичної освіти в Україні 323

INNA PETRENKO

Особливості формування безпечного простору класної кімнати початкової школи України: ретроспективний аналіз 341

KATERYNA KOVAL

Забезпечення та захист прав вихованців дитячого будинку сімейного типу: проблеми і перспективи реалізації 353

VALENTYNA STETS, NATALIJA PODOLYAK, IRYNA REPETSKA

Getting students ready to work with children with special healthcare needs 365

JANINA MAZUR

Współpraca samorządu Powiatu Legnickiego z TPD i innymi organizacjami społecznymi w zakresie praw dziecka i pomocy dzieciom oraz rodzinie 377

KAZIMIERZ PLEŚNIAK

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w służbie dzieciom 383

ELŻBIETA PALEJ

Społeczny rzecznik praw dziecka Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w rozwiązywaniu problemów i działania na rzecz ochrony praw dziecka i rodziny 389

JÓZEF BOGDASZEWSKI

Społeczność rodziców dzieci niepełnosprawnych w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci wobec problemów dziecka i rodziny 405

CZĘŚĆ V

PIOTR JAROSZ

Działanie i kreatywność jako słowa-klucze organizacji pozarządowych (w wymiarze osobowym) 421

SARA KACPRZAK

Kształtowanie postaw patriotycznych wśród uczniów wybranych klas Zespołu Szkół Ekonomiczno-Technicznych im. Kombatantów Ziemi Lwóweckiej w Rakowicach Wielkich w perspektywie bezpieczeństwa państwa 427

MAGDALENA MICHALSKA

Wpływ kursów Krav Maga na poczucie bezpieczeństwa 437

IRYNA YEMIASHEVA

Badanie procesu rozwoju świadomości obronnej społeczeństwa ukraińskiego
przed i po roku 2014 455

OLENA KIZYUK

Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів іноземної мови до соціалізації
учнів 469

IHOR ZUBRYCKI, VICTORIA GALIN, IRYNA REPECKA

Захист прав дітей в умовах воєнного стану: досвід України 481

Noty o autorach 499

Нормативно-правова база полікультурного компоненту шкільної історичної освіти в Україні

АНОТАЦІЯ

Авторка статті аналізує появу полікультурного компоненту та метаморфози його функціонування в нормативно правовій базі шкільної історичної освіти України 1991–2020 рр. Відправною точкою їй слугує «Концепція середньої загальноосвітньої школи України».

Аналізуючи нормативно-правові документи, К. Попова стверджує, що принцип полікультурності вперше задекларовано Законом України «Про загальну середню освіту» (1999 р.). Окремі положення, які, на її думку, правомірно оцінювати як предтечу оформлення полікультурного підходу та полікультурної компетентності в шкільній історичній освіті були прописані в Концепції середньої загальноосвітньої школи України (1992 р.) та Державній національній програмі «Освіта» (1993 р.). Полікультурна компетентність знайшла своїх промоторів у час розробки Державного стандарту 12-річної загальноосвітньої школи (2001 р.). Такий курс відповідав прагненню України інтегруватися в Європейський Союз.

Авторка констатує відступ від торованого курсу – відсутність полікультурної змістової лінії – в новій редакції Державного стандарту (2011 р.). Тим часом набуття нею особливого значення для України зумовила анексія Криму Російською Федерацією. Саме на такому тлі авторкою розкрито зміст чергового Державного стандарту для базової середньої освіти. Осердям складових елементів, які спрямовуються на формування полікультурної компетентності, К. Попова визначає соціальні та культурні компетентності громадянської та історичної освітньої галузей.

Ключові слова: полікультурність, полікультурна компетентність, Україна, нормативно-правова база, Державний стандарт.

Вступ

Здавна на території сучасної України поруч з українцями проживали інші етнічні групи: євреї, поляки, чехи, німці, кримські татари, вірмени та ін. А відтак, із проголошенням державного суверенітету (1991 р.) одним із завдань новопосталої держави стало не тільки переосмислення марксистсько-ленінської «методології», а й наповнення минувшини реальністю національного дискурсу. Одночасно, закономірно, історична освіта мала виконати, скажемо так, свою державотворчу функцію. Зокрема, сприяти формуванню державної ідентичності громадян України, зростанню рівня їхнього патріотизму.

Виклад основного матеріалу

Упродовж 1991–2020 рр. шкільна історична освіта в Україні пройшла шлях значних трансформацій. Вона була об'єктивною, адже будь-яка держава, як свідчить минувшина, історію інструменталізує. Тому суспільні дисципліни стали визначними трансляторами «правильного» прочитання школярами минулого, засоби формування в їхній свідомості історичної пам'яті¹. Відповідно, починаючи з 1991 р., вітчизняна історія, за влучним висловом Я. Грицака, була ревізійністською за своїм єством².

Указами президентів, постановами кабінету, розпорядженнями й наказами міністерства освіти держава визначила/чає історичну політику. В т. ч. вона утверджує вектор розвитку шкільної історичної освіти. Так, після ухвалення Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України, у вересні 1991 р., Колегія Міністерства народної освіти затвердила «Концепцію середньої загальноосвітньої школи України».

Відправне твердження цього документу промовисте: «Школа завжди є національною». Тим часом наступне речення прочитується як вердикт існуючій до того часу системі середньої освіти: «Спроби формування позанаціональної, так званої загальнонародянської школи без будь-яких національних ознак і особливостей призвели до кризових явищ»³.

Вищезазначеним документом формування національної самосвідомості учнів визначалося головною метою діяльності школи, а останню потрактовано провідним фактором прилучення молоді до національної культури⁴. Таке формулювання діяльності закладів освіти та їх завдання засвідчили глибинне переосмислення новою українською політичною елітою як характеру освіти, так і змісту навчально-виховного процесу.

Визначивши національну компоненту знаковою складовою роботи оновленої загальноосвітньої школи, Концепція повсякчас покликала до інтернаціонального. Поєднання цих категорій є наскрізним. Напр., у документі стверджувалося, що зміст і організація навчально-виховної роботи в школі спрямовуються «...на формування національної самосвідомості, органічне поєднання в діяльності школи національної та інтернаціональної загальнолюдської культури»⁵. Конструювання школи визначалося таким, що поєднує в собі засади гуманізму, демократії та інтернаціоналізму. Водночас думка про те, що «...в контексті національної культури формується й інтернаціоналізм як переконання, а не як агітаційна теза чи догматичне твердження»⁶ засвідчує як рух уперед авторів Концепції, так і їхні намагання зберегти оціночний пафос взаємодії представників різних національностей, що успадкований з часів існування СРСР.

¹ Л. Чупрій, *Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті*, «Політичний менеджмент» 2011, № 4, с. 18.

² Я. Грицак, *Як викладати історію України після 1991 року?*, *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог* (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): 36 наук. статей, Генеза, Київ 2020, с. 65.

³ *Про концепцію середньої загальноосвітньої школи України* «Інформаційний вісник Міністерства освіти України» 1992, № 4, с. 5.

⁴ Ibidem, с. 6, 12.

⁵ Ibidem, с. 12.

⁶ Ibidem, с. 12.

Концепція середньої загальноосвітньої школи України містила окремі положення, котрі можна трактувати предтеchoю постановки питання про полікультурну компетентність. Зокрема, ідею народності, яку представлено як один із ключових напрямків відродження школи, інтерпретовано такою, що ґрунтується «...на основі засвоєння позитивних традицій національних культур українців та інших народів, що проживають на Україні»⁷. Не менш важливим є й твердження про те, що в подальшому національний компонент змісту освіти мав включати як знання української історії, рідної мови, традицій, звичаїв, так і знання про культуру та побут інших народів, які проживають на теренах держави⁸.

Такі постулати, як і низка державно-правових актів (зокрема, Декларація прав національностей України (1991 р.), Закон «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), відповідали конструкту політичної нації, сприяли здійсненню державою політики багатокультурності. Вона реалізовувала низку програм, спрямованих на підтримку культур окремих недомінуючих груп⁹.

Важливим документом для визначення змісту освіти, її ціннісно-філософських постулатів стала Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Оприлюднена в грудні 1993 р., вона відобразила вже озвучені на той час концептуальні основи розбудови системи освіти (скажімо, її демократизацію, гуманізацію, національну спрямованість).

Як і інші нормативно-правові акти, що з'явилися на початку 1990-х рр., програма «Освіта» приділила значну увагу питанню її національної спрямованості, що передбачало її поєднання з народними традиціями¹⁰. В основу документу (в контексті його аналізу за фактором самості) покладено етнографічний критерій. Він простежується, скажімо в описі принципів реформування змісту освіти, де йдеться про «органічний зв'язок з національною історією»¹¹.

Окремий розділ програми присвячений національному вихованню, метою якого мало бути «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, необхідність прищеплення дітям шанобливого ставлення до культури, звичаїв та традицій усіх народів, які проживають в Україні, обмін поміж ними їх надбаннями духовної культури»¹². Дотримуючись засад етноплуральної політики, Державна національна програма «Освіта» означила пізнання (не)українського минулого школярами в такий спосіб: зміст історичної освіти має включати «...широке вивчення українсько-(народо-)знавства, етнічної історії та етногенези українців, інших народів України»¹³.

⁷ Ibidem, с. 8.

⁸ Ibidem, с. 12.

⁹ Євтух В. Б. *Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень (три роки в НПУ імені М. П. Драгоманова): монографія*, Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Київ Вид-во ПНУ ім. М. П. Драгоманова, Київ 2010, с. 231.

¹⁰ С. Терно, *Проблеми нації в сучасних українських підручниках з історії*, «Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету» 2021, Випуск 20, с. 465.

¹¹ Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), *Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія*, Уклад.: О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя, Знання, Київ 200, с. 603.

¹² Ibidem, с. 605–606.

¹³ Ibidem, с. 605.

Документ не містить ідеї знайомства школярів з етнокультурною спадщиною національних меншин, пізнання їх культури, проте в його положеннях є, поза сумнівом, ознаки зародження полікультурного підходу.

Водночас питання нових підходів у викладанні історії стало першочерговим у європейському освітньому просторі. На початку 90-х рр. XX ст. необхідність негайних змін підкреслила Рада Європи, яка згодом стала промотором впровадження полікультурного підходу історичної освіти. Останній передбачав реалізацію пріоритетного для Ради Європи завдання: інтеграцію національного наративу в загальноприйнятий європейський контекст, в якому кожна нація розглядалася як синтез етнічних та культурних взаємовпливів, а історія будувалася як універсальна¹⁴.

У подальшому ідеї полікультурного підходу знайшли своє відображення в рекомендаціях Ради Європи, ООН та інших авторитетних міжнародних організацій. Зокрема, в 1993 р. у Відні відбулася Світова конференція з прав людини, підсумками якої стало ухвалення Віденської декларації Ради Європи. У ній йшлося про історичну можливість «зміцнення миру та стабільності на континенті»¹⁵. Усі держави-підписанти задекларували відданість «парламентській демократії, неподільності та універсальності прав людини, верховенству права та загальній культурній спадщині, збагаченої своєю різноманітністю»¹⁶. Декларація проголосила 1993 р. Міжнародним роком корінних народів світу та підтвердила на міжнародній арені «зобов'язання здійснення ними всіх прав людини та основних свобод», а також поваги цінності культурного різноманіття та самобутності¹⁷.

Іншим документом, який відображає нові постулати в європейському соціумі, є «Декларація принципів толерантності», яку ухвалено в результаті проведеного засідання держав-членів ООН з питань освіти, науки і культури (Париж, 25 жовтня – 16 листопада 1995 р.). Статтею 1 Декларації толерантність визначалася повагою, прийняттям та розумінням культурного різноманіття. Один з основних, на нашу думку, постулатів, проголошених документом, звучить так: «толерантність – це єдність у різноманітті». На державному рівні ця теза, згідно Декларації, має відображатися у справедливому законодавстві та нормативно-правовій базі, «щоб кожна людина, громада та нація усвідомлювали та поважали багатокультурний характер людського співтовариства»¹⁸. Стаття 4 вищезазначеного документу стверджує: найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості є виховання. Особлива увага приділялась питанням навчальних планів, змісту підручників та інших навчальних матеріалів, новим технологіям навчання, застосовуючи які вчитель має виховати «чуйних і відповідальних громадян, відкритих до прийняття інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами»¹⁹.

¹⁴ О. Сахновський, *Європейський вимір історичної освіти в Україні: виклики та перспективи*, «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка», Серія «Історія», 2014. Випуск 2, Частина 1, с. 248.

¹⁵ Венская декларация и Программа действий, URL: <http://surl.li/ozwxw>

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Декларація принципів толерантності, URL: <http://surl.li/ozwxm>

¹⁹ Ibidem.

Знаково, що починаючи з 1996 р. в світі щороку відзначається Міжнародний день толерантності. Важливим кроком його популяризації стало проголошення Генеральною асамблеєю ООН 2001–2010 рр. Міжнародним десятиріччям культури миру та ненасильства²⁰.

Рекомендації Кабінету міністрів Ради Європи «Про середню освіту» 1999 р. підкреслили важливість останньої у розв'язанні нагальних проблем, пов'язаних з небезпекою інтолерантності на тлі зростання мультикультурності європейського суспільства. Важливим кроком у розв'язанні цих та інших проблем є популяризація загальнолюдських цінностей. Такими визначались культурне різноманіття, терпимість, боротьба з расизмом та антисемітизмом²¹. У розробці навчальних планів рекомендувалося зосередитись на уміннях, які необхідні людині, щоб жити в полікультурному світі. Серед таких – «сприяння різноманітності, повага до інших, уміння жити з людьми інших культур, мов та релігій». Заохочувалось ознайомлення із «спільною спадщиною й різноманітністю європейських культур»²².

Щодо історичної галузі були сформовані рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи «Про європейський вимір освіти» (1989 р.), «Про історію й вивчення історії в Європі» (1996 р.) та прийняті Кабінетом міністрів Ради Європи рекомендації «Про викладання історії у XXI столітті в Європі» (2001 р.). Згідно них шкільні програми вивчення історії були спрямовані на усунення упереджень, а через «взаємовплив різних культур, релігій та ідей у процесі історичного розвитку Європи» підкреслювався позитивний досвід взаємодії між народами та формувалась культура миру²³. Історична освіта ставала інструментом мирного врегулювання міжособистісних, міжгрупових та суспільних відносин. Історія, яка ґрунтувалась на принципах демократії, плюралізму, толерантності та повазі до прав людини мала запобігти вчиненню злочинів проти людства. Наголошувалось на небезпеці зловживання історією. Зокрема, гіперболізація «націоналістичної версії минулого, що може призвести до протиставлення між «ми» та «вони» трактувалась такою, що суперечить цінностям і Статуту Ради Європи²⁴. У навчальних програмах європейські експерти рекомендували зосередитись на позитивних етнічних та релігійних взаємовпливах, обмежуючи, таким чином, упередження та стереотипи.

Розробити нові шкільні програми на засадах полікультурного підходу рекомендувала 2001 р. Загальна декларація ЮНЕСКО «Про культурне розмаїття». Так, статтею 1 культурне розмаїття проголошувалось спільним надбанням людства, а його позитивна роль трансливалась через освіту²⁵.

Поступово Європа почала втрачати імпульс до формування полікультурності: починаючи із 2007 р. викладання національної історії належить пальма першості в освітній політиці багатьох європейських держав. Все більше політиків Європи

²⁰ Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-493 від 31.10.2003, URL: <http://surl.li/ozwxz>

²¹ Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про середню освіту» від 19 січня 1999 р., URL: <http://surl.li/ozwye>.

²² Ibidem.

²³ Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі» від 31 жовтня 2001 р. URL: <http://surl.li/cvwxv>

²⁴ Ibidem.

²⁵ Загальна декларація про культурне різноманіття від 2 листопада 2001 р., URL: <http://surl.li/ozwyn>.

почали наполягати на збільшенні обсягу національної історії у навчальних програмах або реконструкції наративів так, щоб особливим чином наголошувати на жертвах, героїчних сторінках минулого, домінуючих етноспільнотах чи конфесіях²⁶.

Відтак, у 2008 р. за підтримки Ради Європи з'являється Біла книга міжкультурного діалогу, в якій йдеться про необхідність прийняття універсальних загальнолюдських цінностей як основи загальнокультурних духовних якостей. Значимою складовою Білої книги є обстоювання мультиперспективного підходу в навчанні школярів, а викладання історії трактується нею важливим компонентом виховання активних громадян, які поважають будь-які відмінності, що базуються на національній ідентичності. У Білій Книзі, зокрема, стверджується: «Викладання історії має сприяти викориненню упереджень і стереотипів завдяки висвітленню в навчальних планах з історії позитивних прикладів взаємовпливу різних країн, релігій і шкіл філософської думки протягом історичного розвитку Європи, або ж критичному розгляду спотворення історії, хоч би з яких причин це відбувалося: внаслідок заперечення історичних фактів, фальсифікації, неувважності, незнання чи підлаштування під ідеологічні потреби»²⁷.

Міжкультурний вимір, згідно позиції міністрів закордонних справ країн-членів Ради Європи, має бути засадничим для програм початкової та середньої школи й включати всі предмети. При цьому особливу роль у реалізації мультиперспективного підходу Біла Книга визначає за історією, мовою та релігієзнавством («Незважаючи на переважання однієї системи релігійної освіти, процес навчання мусить враховувати все релігійне розмаїття» – стверджується в ній)²⁸. Такий підхід є оптимальним для реалізації принципу «Жити разом як рівні гідності»²⁹.

У 2011 р. провідними фахівцями Ради Європи формуються Рекомендації «щодо міжнародного діалогу та іміджу Іншого у викладанні історії». Цим документом підтверджувались попередні рекомендації та настанови щодо викладання історії «без кордонів». На нашу думку, рекомендації підтверджували необхідність застосування полікультурного підходу у викладанні історії. Зокрема, наука про минуле мала сприяти «підвищенню обізнаності щодо великого культурного розмаїття сучасних європейських суспільств...; знанням про історію взаємозв'язків між культурами, цивілізаціями та народами, а також про внесок кожного в розвиток, зростання та творчість інших»³⁰.

Кількома роками раніше (із середини 90-х рр. XX ст.) Україна взяла курс на євроінтеграцію, що зумовило її співпрацю з європейськими організаціями та міжнародними інституціями, в царині освіти зокрема. Прагнення стати повноцінним суб'єктом Європейського Союзу актуалізувало оволодіння її громадянами тими цінностями, котрі

²⁶ Joke van der Leeuw-Roord. *Beyond the doorstep: the nature of history teaching across Europe*, URL: <http://surl.li/ozwyq>.

²⁷ Публікація української версії Білої Книги Ради Європи з міжкультурного діалогу. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244962252 Ibidem, с. 624.

²⁸ Ibidem.

²⁹ В. Башманівський, *Соціальна природа міжкультурного діалогу кінця XX – початку XXI століття, Постгуманне суспільство, постгуманізм і трансгуманізм: специфіка та орієнтири. Дилема війни/миру в постгуманному світі*: зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 28–29 квітня 2017 року, м. Житомир), За ред. О. П. Поліщук, Б. Троха, М. А. Журби та ін., Житомир 2017, с. 50.

³⁰ Рекомендація Кабінету міністрів державам-членам щодо міжкультурного діалогу та іміджу Іншого у викладанні історії, URL: <http://surl.li/ozwzm>.

сповідують члени цього альянсу, що зумовлювало необхідність змін у законодавчій та нормативній базі, розробки нових програм, навчальних планів та підручників.

Полікультурність відобразилась в українському законодавстві. Ухвалена 1996-го року Конституція визначила поняттям «Український народ» громадян України всіх національностей³¹. Статтею 11 Основного Закону означено обов'язок держави, яка «мала сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України»³².

Саме на цьому юридичному означенні ми розглядаємо Закон України «Про загальну середню освіту», який підписано її Президентом 13 травня 1999 р. Як і Державна національна програма «Освіта», інші нормативно-правові акти, що з'явилися в попередні роки, Закон «Про загальну середню освіту» є етноплуральним, декларує одним із її завдань виховання «...поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй»³³. Водночас, саме в цьому документі, здається, вперше з-поміж тих вітчизняних нормативно-правових актів, які стосуються освіти, серед принципів і цінностей, котрими керуються заклади середньої освіти, задекларовано полікультурність³⁴. Це, як можна припустити, спільно із положеннями, котрі можна трактувати про ідею народності, котра поєднує в собі елементи національних культур українців і неукраїнців, включення в національний компонент змісту освіти знання про їхню культуру та побут стало важливим кроком на шляху включення в українську дидактичну думку полікультурного підходу.

Входження України у світовий освітній простір умовив появу Концепції загальної середньої освіти 2001 р.³⁵ Негативними факторами та пережитками в освіті потрактовано переобтяження учнів фактологічним навчальним матеріалом, що в свою чергу призвело до невміння школярів застосовувати набуті знання на практиці. Зміст програм визначався застарілим, таким, що не відповідає віковим психофізіологічним особливостям учнів. Такий стан речей потребував змін у підходах, навчальних програмах, планах, оцінюванні тощо.

Концепцією було сформовано мету та завдання загальноосвітньої школи. Пріоритетним завданням стало формування у школярів компетентностей, які допомагали б застосовувати набуті знання в різноманітних життєвих ситуаціях. Серед них – загальнокультурна, комунікативна та соціальна. Вважаємо, що цей документ став точкою відліку запровадження в загальноосвітній школі компетентнісного підходу навчання.

По-іншому трактувались засади діяльності школи. Вона мала поєднувати в собі національне із загальнолюдським. Виховання патріотизму було домінантним. На одних терезах з ним опинилося формування у підлітків «відкритості до сприйняття різних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури миру, національного

³¹ Конституція України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

³² Ibidem.

³³ Закон України «Про загальну середню освіту». *Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія*, Уклад.: О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя, Знання, Київ 2005, С. 625.

³⁴ Ibidem, с. 624.

³⁵ Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України «Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа) N 12/5-2 від 22.11.2001, URL: <http://surl.li/ozwzw>.

примирення...»³⁶. Зміст освіти, з-поміж іншого, визначався на засаді гуманізації, ідеях полікультурності, поваги між народами та націями³⁷. Згідно Концепції, школа переходила на 12-річне навчання, а нові навчальні програми та плани мали постати на основі нових задекларованих підходів, полікультурного та компетентнісного зокрема.

17 квітня 2002 р. Президент України Л. Кучма видав Указ «Про національну доктрину розвитку освіти», якою визначено систему концептуальних ідей, котрі мали стати наріжними складовими її поступу в першій чверті ХХІ ст. З-поміж іншого, це – забезпечення збереження українських культурно-історичних традицій, «...історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин»³⁸. Таким чином, Указ Президента спрямовував освіту на формування в її суб'єктів плекання як власного етнічного «Я», так і виховання поваги до *іншості*, вміння взаємодіяти з її представниками. Пунктом 39-м Указу визначено завдання суб'єктів освіти «...залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань»³⁹.

Інші знакові завдання освіти, які визначені Указом Президента, – шанобливе ставлення до українських культурно-історичних традицій, а водночас до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин. З урахуванням особливостей глобалізації, зокрема – міграції робочої сили, завданням освіти визначено також виховання такої людини демократичного світогляду, котра, дотримуючись громадянських прав і свобод, демонструє шанобливе ставлення до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу. Знаково, що серед передумов утвердження розвинутого громадянського суспільства, цим документом визначено готовність індивіда до міжкультурної взаємодії⁴⁰.

На відміну від інших нормативно-правових актів, які встановлювали стратегію розвитку освіти, вище названий документ відповідно змінам, що зумовлені глобалізацією, визначав завданням держави «виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється»⁴¹.

Важливим нововведенням у царині освіти України стало визначення її стандартів. Дискусії щодо його змісту розпочалися ще з середини 90-х рр. ХХ ст. Так, у 1996 р. ухвалено «Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти в Україні». Її необхідність зумовлена двома факторами: по-перше, уможливленням входження України, як вже зазначалось вище, в європейський освітній простір; по-друге, необхідністю визначень взаємообов'язків між державою та здобувачем загальної середньої освіти. У Концепції сформульовано таке визначення Державного стандарту:

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» N 347 від 17 квітня 2002 року, URL: <http://surl.li/ozxad>.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти», *op. cit.*

⁴¹ Ibidem.

«це унормована система показників про освіченість особи, що реалізується комплексом нормативних документів, які визначають суспільно зумовлений зміст загальної середньої освіти та вимоги і гарантії держави щодо її одержання»⁴².

Зміст Державного стандарту унормовано Законом України «Про загальну середню освіту» 1999 р. Статтею 5 Державний стандарт загальної середньої освіти визначався як «зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні»⁴³. Відповідно до цього визначення розроблялися стандарти 2004 та 2011 рр.⁴⁴

Запровадження в 2001 р. 12-річної загальноосвітньої школи знову актуалізувало дискусію щодо розробки Державного стандарту. Пошуками оптимальних варіантів розробки історичної галузі займався авторитетний науково-педагогічний колектив. У його складі були К. Баханов, П. Полянський, О. Крижанівський, О. Пометун, С. Кульчицький та інші. Так, розмірковуючи про зміст освітнього стандарту з історії, П. Полянський запропонував його побудову за хронологічно-проблемним принципом. Вибір проблем мав ґрунтуватися на змістових лініях, які сприяли б набуттю учнями певних компетенцій. Однією з основних була полікультурна, що базувалася на знаннях, досвіді, цінностях та здібностях⁴⁵. Виходячи з таких міркувань, К. Баханов однією з ключових змістових ліній галузі «Суспільствознавство» визначив полікультурну, «яка дає можливість ознайомити учнів з мистецькими досягненнями різних історичних цивілізацій, зрозуміти несхожість різних культур та їх представників, сприяє толерантному ставленню до інших народів та культур»⁴⁶.

Такий полікультурний підхід ввійшов у зміст освітньої галузі «Суспільствознавство» першого «Державного стандарту базової і повної середньої освіти». Зокрема, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів включали уявлення про «полікультурний характер сучасного суспільства і необхідність злагоди між представниками різних культур», «уміння доводити необхідність позитивної оцінки і толерантного ставлення до культурних відмінностей, характеризувати наслідки взаємодії різних культур і міжкультурні відносини в Україні...»⁴⁷ У стандарті визначалася спільна система координат – цінності (загальнолюдські та національні), що були перелумовою «взаємоповаги між націями та народами»⁴⁸.

Переосмислення стандарту 2004 р. відбулося через сім років. 23 листопада 2011 р. Кабінет Міністрів України затвердив новий «Державний стандарт базової повної

⁴² С. Гончаренко, О. Ляшенко, Ю. Мальований, О. Савченко, *Концептуальні основи державного стандарту загальної середньої освіти. Фізика і астрономія в школі*, 1996, с. 6.

⁴³ Закон України «Про загальну середню освіту», URL: <http://surl.li/ozhaq>.

⁴⁴ Т. Засєкіна, М. Тишковець, *Від «Стандарту змісту» до «Стандарту результатів» – концептуальні засади реформування загальної середньої освіти*, «Український педагогічний журнал» 2021, № 4, с. 136.

⁴⁵ П. Полянський, *Державний освітній стандарт: пошуки оптимального рішення*, «Історія в школах України» 2002, № 6, с. 3.

⁴⁶ К. Баханов, *Державний стандарт шкільної історичної освіти: у пошуках оптимального варіанту*, «Історія в школах України» 2003, № 1, с. 8.

⁴⁷ *Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Освітня галузь «Суспільствознавство»)*, «Історія в школі» 2004, №, с. 6.

⁴⁸ Ibidem, с. 1.

і загальної середньої освіти». Його поява зумовлена поверненням роком раніше до 11-річного навчання⁴⁹. Так, новий Державний стандарт орієнтувався на засадах трьох основних підходів до навчання: особистісно-зорієнтованого, компетентнісного та діяльнісного⁵⁰. Як і попередній, стандарт 2011 р. визначав освітні галузі, зміст яких реалізовувався навчальними предметами та курсами. Історія, як і раніше, ввійшла в історичну галузь «Суспільствознавство». При цьому українознавче спрямування, що визначалося стандартом, було спільним для всіх освітніх галузей. Серед компетентностей, визначених ним, була загальнокультурна, що передбачає з-поміж іншого здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури. Цей посил широко представлений в освітніх галузях «Суспільствознавство» й «Мови і літератури». Серед завдань першої – не тільки розвиток інтелекту дитини, а й визначення нею власного «Я» «...як особистості, громадянина, члена родини, етнічної, релігійної, регіональної та локальної спільноти»⁵¹. Тим часом мовний компонент освітньої галузі «Мови і літератури» включив, поруч із українською та іноземними мовами, мови національних меншин, а літературний – твори останніх, українську та світову літератури. Такі тріади представлені в літературознавчій та культурологічній ліній названої освітньої галузі, а вивчення літератур невідоміючих груп визначено Державним стандартом засобом, який «...сприяє усвідомленню учнями розмаїття культурного багатства нашої держави, а світової літератури – залученню учнів до загальнолюдських цінностей, вихованню толерантного ставлення до різних народів, народностей, рас і культур»⁵².

У новій редакції Державного стандарту, на відмінну від попереднього, зникла одна із, на нашу погляд, ключових змістових ліній – полікультурна. А однойменний підхід у викладанні історії зводився до вимог «характеризувати взаємовплив культур середньовічної доби, міграції та культурний взаємообмін між народами і цивілізаціями, оцінювати внесок середньовічних суспільств у світову духовну спадщину та роль діалогу культур; знати і розуміти особливості різних цивілізацій, взаємовплив і конфлікти між ними»⁵³.

З метою визначити пріоритетні напрямки держави щодо регулювання освітньої галузі, у 2013 р. було прийнято «Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»⁵⁴. Її поява зумовлена необхідністю змін в освіті задля євроінтеграції. Одним із пріоритетних завдань «Національна стратегія...» визначала «побу-

⁴⁹ Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» №46 від 06.07.2010, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2442-17#Text>.

⁵⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» № 1392 від 23 листопада 2011 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» № 1392 від 23 листопада 2011 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

⁵⁴ Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», № 344/2013 від 25 червня 2013 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.

дову ефективної системи національного виховання на засадах загальнокультурних, полікультурних, громадянських цінностей»⁵⁵.

Неочікувана відмова у 2014 р. від курсу орієнтації на Євросоюз призвела до знакових політичних подій та змін у державі. При цьому, тема полікультурності актуалізувалась. Додатковим імпульсом до цього стала, вірогідно, окупація частини території України Російською Федерацією та поява внутрішньо переміщених осіб з Криму та Сходу України, котрі часто-густо були носіями тих культурних ресурсів (зокрема, російської мови), що здавна функціонували в цих регіонах. На цьому тлі в жовтні 2020 р. друкований орган Міністерства освіти України «Інформаційний збірник для освітян» доволі відверто констатував: ситуація в країні характеризується недооцінкою культурного розмаїття, подекуди сприймається як перешкода національній консолідації. «Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, – стверджується в документі, що опублікований у цьому виданні, – більшість населення не бажає приймати світ у всьому його розмаїтті»⁵⁶.

Європейський вибір України зумовив новий етап трансформації освітньої галузі. У 2016 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено «Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»⁵⁷. Документом визначалися освітні проблеми та шляхи їх реформування. Зокрема, передбачалось розроблення «принципово нових» державних стандартів та планів в яких вирішальними будуть компетентнісний та особистісно-орієнтований підходи. Відзначимо, що серед основних компетентностей, якими мав володіти здобувач освіти, полікультурна відсутня. Хоча, про важливість полікультурного підходу «в умовах європейського вибору України» наголошувалось «Національною доповіддю про стан та перспективи розвитку освіти в Україні» виданою Національною академією педагогічних наук. Його реалізація передбачала розуміння і прийняття школярами «багатоманітності культур різних народів...», що в свою чергу сприяло формуванню в учнів цінностей толерантності⁵⁸. Попри це, все ж, після 2014 р. пріоритетним напрямком освіти стає національно-патріотичне виховання. З одного боку, це – закономірний процес, відповідь на зовнішньополітичні фактори, які актуалізували консолідацію суспільства. З іншого, національно-патріотичне виховання в історичній галузі супроводжувалось фіксацією уваги на ролі українців у той чи інший історичний період, витісняючи або ігноруючи, таким чином, принцип полікультурності.

Нові мейнстріми відобразилися у «Законі про загальну середню освіту» 2020 р. Зокрема, державний стандарт визначався як документ, що визначав об'єми навчального навантаження здобувачів освіти та «вимоги до їх компетентностей і до згурпова-

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ *Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах середньої освіти у 2020/2021 навчальному році*, «Інформаційний збірник для освітян» 2020, № 10, С. 4.

⁵⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14 грудня 2016 р. N 988-р., URL: <http://surl.li/ozxbo>.

⁵⁸ *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні* / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя, Педагогічна думка, Київ 2016, с. 56.

них за відповідними освітніми галузями обов'язкових результатів навчання, яких вони мають досягти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти»⁵⁹.

Відповідно до нових документів (Концепції «НУШ» та «Закону про загальну середню освіту»), у 2020 р. постановою Кабінету Міністрів України був затверджений «Державний стандарт базової середньої освіти». У переліку цілей освіти цього рівня – виховання в школярів шанобливого ставлення до національних та культурних цінностей Українського народу. Серед ціннісних орієнтирів базової середньої освіти уряд держави визначив «формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови», а серед ключових компетентностей – «здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами...»⁶⁰.

Державний стандарт базової середньої освіти визначає результати навчання учнів за освітніми галузями. Для кожної з них постановою Кабінету Міністрів визначено єдину для всіх рівнів загальної середньої освіти мету, компетентнісний потенціал, котрий визначає внесок конкретних освітніх галузей у формуванні ключових компетентностей завдяки розвитку умінь і ставлень, а також базові знання, обов'язкові результати навчання учнів.

Формулюючи громадянські та соціальні компетентності, Державним стандартом визначено здатність школярів критично осмислювати ключові події національної, європейської та світової історії, демонстрацію ними поваги до Інших, толерантність, «...розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах і ґрунтуються на спільних моральних спільностях»⁶¹. На відміну від Державного стандарту початкової загальної освіти, постанова Кабміну, що визначила критерії базової середньої освіти, чітко визначає сутність культурної компетентності школярів. Вона «...передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів...»⁶²

Як і Державний стандарт для початкової загальної освіти, аналогічний документ для базової середньої освіти означає горизонти полікультурної компетентності в кількох освітніх галужах. Так, мовно-літературна освітня галузь визначає різні складові її мети. З-поміж них – розвиток компетентних мовців і читачів, які читають різноманітні тексти як вітчизняної, так і зарубіжної художньої літератури, «...здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу»⁶³.

Лейтмотив формування полікультурної компетентності не прочитується в меті громадянської та історичної освітньої галузі. Натомість у ній чітко прописано завдання формування школою громадянської ідентичності школярів, їх громадянської позиції, що має базуватися на таких фундаментальних засадах, як демократія, патріотизм, повага до прав і свобод людини. Не можна оминати увагою того факту, що серед вимог

⁵⁹ Закон України «Про повну загальну середню освіту», URL: <http://surl.li/mfrk>.

⁶⁰ Державний стандарт базової середньої освіти, URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Державний стандарт базової середньої освіти..., *op. cit.*

до обов'язкових результатів навчання учнів із громадянської та історичної освітньої галузі фігурує толерантність, а також повага і визнання гідності «інших осіб», протидія проявам дискримінації.

Параметри полікультурної компетентності доповнюються складовими тих компетентностей, що визначені як «громадянські та соціальні». В них визначено уміння «використовувати комунікативні навички та багатомовність для ведення міжкультурного діалогу», «формувати та обстоювати особисті ціннісні орієнтири, спираючись на цінності українського народу, його історико-культурні надбання і традиції в європейському ціннісному контексті»⁶⁴. Законотворець, визначаючи ставлення в громадянських компетентностях, прописав толерантну пошту до інших культур, плекання українських національних цінностей та повагу до цінностей інших народів і культур, «відкритість до культурного різноманіття за допомогою вивчення мови (мов) та здійснення міжкультурної комунікації»⁶⁵.

Соціальні компетентності школярів передбачають таке їх ставлення, як готовність до діалогу з іншими особами завдяки різноманітним мовним засобам, «прагнення до пізнання суспільного досвіду України та інших держав через мову та культуру, зокрема літературні твори українських і зарубіжних авторів; усвідомлення взаємозалежностей»⁶⁶. Ці вміння фігурують також у культурній компетентності школярів. Їх ставлення у цій компетентності прописано Державним стандартом так: «відкритість до міжкультурної комунікації, усвідомлення індивідуальних і соціальних стереотипів, що можуть міститися в тексті..., зацікавленість світовими культурними здобутками...»⁶⁷.

Державний стандарт визначив базові знання в різних освітніх галузях. Промовистою в контексті полікультурної компетентності є «Українська мова, українська література, зарубіжні літератури (у перекладі українською мовою), мова та література корінного народу або національної меншини». Вивчення іноземних мов, згідно цього нормативно-правового документу, мають сприяти пізнанню світу. Зокрема, соціокультурні знання включають осмислення суспільства й культуру країни мови, яку вивчають школярі, цінності й переконання її громадян, історію, традиції, стереотипи тощо.

Здається, осердям складових елементів, що спрямовуються на формування полікультурної компетентності, є соціальні та культурні компетентності громадянської та історичної освітньої галузі, які представлені в додатку № 17. Так, серед різних ставлень громадянської компетентності фігурують «повага до законів і традицій, досвіду інших народів, релігій та культур», «толерантне ставлення до життєвої позиції іншої особи»⁶⁸. Водночас культурна компетентність включає уміння «співставляти різні культури», їх цінності, традиції тощо, «виявляти вплив належності до різних спільнот..., визначати та пояснювати значення належності до соціокультурної спільноти»⁶⁹. Промовистими є прописані в документі ставлення в цій ключовій компетентності: «цінування соціального та культурного розмаїття», пояснення його переваг і викликів у сучасному

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

суспільстві; законотворець наголосив на важливості свідомого збереження як власної культури, так і виховання поваги до культур інших народів, піклування про історико-культурну спадщину, відкритість індивіда до міжкультурного діалогу⁷⁰.

Складові, що мають формувати полікультурну компетентність, суттєво прописані в базових знаннях, якими мають володіти учні та учениці. Це, зокрема, розмаїття націй, культурних, релігійних та інших груп, як складових соціуму. Базові знання включають проблеми ідентичності, толерантності, культури та цивілізації. Компонент базових знань «Людина і влада» включає питання прав людини та протидії дискримінації, а «Людина і світ уявлень» – «світогляд і цінності, ідентичність та основи її формування», «образи минулого, теперішнього і майбутнього»⁷¹.

Висновки

Отже, за три десятиліття існування України як суверенної держави, її освіта пройшла шлях від послугування успадкованою з СРСР категорією «інтернаціонального виховання» до завдання формування громадянської ідентичності школярів, їх національного виховання. Наприкінці ХХ ст. в законодавстві України (Закон «Про загальну середню освіту») з'явився термін «полікультурність», подальше використання якого в нормативно-правовій базі стало важливим кроком на шляху до постановки завдання формування полікультурної компетентності учнів.

Бібліографія

- Баханов К., *Державний стандарт шкільної історичної освіти: у пошуках оптимального варіанту*, «Історія в школах України» 2003, № 1, с. 6–8.
- Башманівський В., *Соціальна природа міжкультурного діалогу кінця ХХ – початку ХХІ століття: Постгуманне суспільство, постгуманізм і трансгуманізм: специфіка та орієнтири. Дилема війни/миру в постгуманному світі*, зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 28–29 квітня 2017 року, м. Житомир), За ред. О.П. Поліщук, Б. Троха, М.А. Журби та ін., Житомир 2017, с. 45–51.
- Венская декларация и Программа действий*, URL: <http://surl.li/ozwxе>.
- Гончаренко С., Ляшенко О., Мальований Ю., Савченко О., *Концептуальні основи державного стандарту загальної середньої освіти*, «Фізика і астрономія в школі» 1996, с. 6–10.
- Грицак Я., *Як викладати історію України після 1991 року?: Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*, зб. наук. статей, Генеза, Київ 2020, с. 63–75.
- Декларація принципів толерантності*, URL: <http://surl.li/ozwxm>.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія, Уклад.: О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя, Знання, Київ 2005, с. 600–623.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Освітня галузь «Суспільствознавство»), «Історія в школі» 2004. № 1, с. 1–9.

Державний стандарт базової середньої освіти, URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.

Євтух В.Б., *Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень (три роки в НПУ імені М. П. Драгоманова)*: монографія. Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Вид-во ПНУ ім. М. П. Драгоманова, Київ 2010. 284 с.

Загальна декларація про культурне різноманіття від 2 листопада 2001 р., URL: <http://surl.li/ozwyn>.

Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», №46 від 06.07.2010, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2442-17#Text>.

Закон України «Про загальну середню освіту», URL: <http://surl.li/ozxaq>.

Закон України «Про загальну середню освіту», *Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія*, Уклад.: О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя, Знання, К. 2005. с. 623–643.

Закон України «Про повну загальну середню освіту», URL: <http://surl.li/mfrk>.

Засєкіна Т., Тишковець М. Від «Стандарту змісту» до «Стандарту результатів» – концептуальні засади реформування загальної середньої освіти, «Український педагогічний журнал» 2021, № 4, с. 134–141.

Конституція України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-493 від 31.10.2003, URL: <http://surl.li/ozwxz>.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. Нац. акад. пед. наук України. Педагогічна думка. 2016. 448 с.

Полянський П., *Державний освітній стандарт: пошуки оптимального рішення*, «Історія в школах України» 2002, № 6, с. 6–8.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» № 1392 від 23 листопада 2011 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України «Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа) N 12/5-2 від 22.11.2001, URL: <http://surl.li/ozwzw>

Про концепцію середньої загальноосвітньої школи України, «Інформаційний вісник Міністерства освіти України» 1992, № 4, с. 3–29.

Публікація української версії Білої Книги Ради Європи з міжкультурного діалогу, URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244962252.

- Рекомендація Кабінету міністрів державам-членам щодо міжкультурного діалогу та іміджу Іншого у викладанні історії, URL: <http://surl.li/ozwzm>.
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі» від 31 жовтня 2001 р., URL: <http://surl.li/cvwx>.
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про середню освіту» від 19 січня 1999 р. URL: <http://surl.li/ozwye>.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14 грудня 2016 р. N 988-р, URL: <http://surl.li/ozxbo>.
- Сахновський О., *Європейський вимір історичної освіти в Україні: виклики та перспективи*, «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка» Серія «Історія». 2014, Випуск 2, Частина 1, с. 247–251.
- Терно С., *Проблеми нації в сучасних українських підручниках з історії*, «Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету» 2021, Випуск 20, с. 464–469.
- Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти», N 347 від 17 квітня 2002 року, URL: <http://surl.li/ozxad>.
- Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», № 344/2013 від 25 червня 2013 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.
- Чупрій Л., *Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті*, «Політичний менеджмент» 2011, № 4, с. 18–26.
- Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах середньої освіти у 2020/2021 навчальному році*, «Інформаційний збірник для освітян» 2020, № 10, с. 24.
- Joke van der Leeuw-Roord, *Beyond the doorstep: the nature of history teaching across Europe*, URL: <http://surl.li/ozwyq>.

ABSTRACT

Kateryna Popova

Regulatory and Legal Framework of the Polycultural Component of History School Education in Ukraine

The article analyzes the emergence of the polycultural component and the metamorphosis of its functioning in the regulatory and legal base of history school education in Ukraine in 1991–2020. The starting point of the study is the Concept of the Secondary Comprehensive School of Ukraine.

Analyzing regulatory documents, the author claims that the principle of polyculturalism was first declared by the Law of Ukraine On General Secondary Education (1999). Individual provisions that, in the author's opinion, can be rightfully regarded as a precursor to the design of a polycultural approach and polycultural competence

in history school education were prescribed in the Concept of the Secondary General Education School of Ukraine (1992) and the Education State National Program (1993). Polycultural competence found its promoters during the development of the State Standard of the 12-year comprehensive school (2001). The course corresponded to Ukraine's aspiration to integrate into the European Union.

In the new edition of the State Standard (2011), however, the author notes a departure from the prescribed course – the absence of a polycultural content line. On the other hand, the new standard soon acquired a special importance for Ukraine due to the annexation of Crimea by the Russian Federation. It is against this background that the article reveals the content of the next state standard for basic secondary education. The author defines the social and cultural competences of the civic and history fields of study as the core of the constituent elements aimed at the formation of polycultural competence.

Keywords: polyculturalism, polycultural competence, Ukraine, legal framework, state standard.

STRESZCZENIE

Ramy regulacyjne i prawne wielokulturowego komponentu szkolnej edukacji historycznej w Ukrainie

Autorka artykułu analizuje pojawienie się komponentu wielokulturowego i metamorfozę jego funkcjonowania w podstawach regulacyjnych i prawnych szkolnej edukacji historycznej Ukrainy 1991–2020. Jako swój punkt wyjścia przyjmuje „Koncepcję Liceum Ogólnokształcącego Ukrainy”.

Analizując dokumenty regulacyjne, K. Popova twierdzi, że zasada wielokulturowości została po raz pierwszy ogłoszona w ukraińskiej ustawie „O ogólnym szkolnictwie średnim” (1999). Odrębne zapisy, które jej zdaniem można zasadnie ocenić jako prekursor projektowania podejścia wielokulturowego i kompetencji wielokulturowych w nauczaniu historii w szkole, zostały zapisane w Koncepcji Ukraińskiej Średniej Szkoły Ogólnokształcącej (1992) i Państwowej Narodowej Szkoły Program „Edukacja” (1993). Kompetencja wielokulturowa znalazła swoich propagatorów podczas opracowywania Państwowego Standardu 12-letniej szkoły ogólnokształcącej (2001). Taki kurs odpowiadał chęci Ukrainy do integracji z Unią Europejską.

Autorka zauważa odejście od wyznaczonego kursu – brak wielokulturowej linii treści – w nowym wydaniu „Standardu Państwowego” (2011). Tymczasem nabycie przez nią szczególnego znaczenia dla Ukrainy spowodowane było aneksją Krymu przez Federację Rosyjską. Na tym tle autorka ujawniła treść kolejnego państwowego standardu podstawowego szkolnictwa średniego. K. Popova kompetencje społeczne i kulturalne w obszarach edukacji obywatelskiej i historycznej definiuje jako rdzeń elementów składowych mających na celu kształtowanie kompetencji wielokulturowych.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, kompetencje wielokulturowe, Ukraina, ramy prawne, standard państwa.

**DOLNY
ŚLĄSK**

**Koleje
Dolnośląskie**

Redaktorzy opracowania:

Anna Pawlak

doktor prawa, radca prawny, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

Beata Skwarek

doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, pracownik Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

Justyna Stadniczeńko

doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

COLLEGIUM
WITELONA
Uczelnia Państwowa

WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA

www.wydawnictwo.aeh.edu.pl
wydawnictwo.vizja.pl

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych i toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Uniwersytetu VIZJA, przy współpracy z ukraińskim środowiskiem naukowym.

Publikacja „W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne” jest zbiorem opracowań poświęconych złożonemu zagadnieniu społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.

TOTALIZATOR SPORTOWY | FUNDACJA

DOLNY
ŚLĄSK

Koleje
Dolnośląskie

ISBN: 978-83-66552-82-1